תשובות קצרות

מכון התורה והארץ
כפר דרום ת"ו - שבי דרום

1. טיפול בבכורות ובספק בכורות / הרב דוד אייגנר

שאלה | במשק שרגיל למכור את הבהמות המבכירות בצורה סדירה, המבכירות התעברו בגיל מוקדם יחסית והמליטו לפני שבעל המשק מכר אותן. כתוצאה מכך נולדו במשק שני בכורות ודאיים. כמו כן מבכירה אחת המליטה בה בעת עם עז ולדנית, הוולדות התערבבו, וישנם לפיכך גם שני זכרים מסופקים. כל הזכרים סובלים כעת מפרצית (CONTAGIOUS ECTHYMA) – מחלת עור חיידקית שגורמת לפצעים באזורים שונים בגוף, ועוברת לאחר כמה שבועות בעזרת טיפול מתאים.[1] בשל הצורך בטיפוח גנטי מסודר, הזכרים אינם יוצאים למרעה כלל.

יש לשאול:

א. האם הפרצית מוגדרת כמום?

ב. האם ישנה חובה לטפל בבכורות הוודאיים, מתוך הנחה שללא טיפול ייתכן שייגרם להם מום קבוע?

ג. מה דין הזכרים המסופקים? האם יש דרך להתיר את שחיטתם?

תשובה | א. הפרצית כמום

הפרצית היא מחלה שמתרפאת לאחר כ-3–4 שבועות מפריצתה. במשנה מובא:[2] 'ואלו שאין שוחטין עליהן לא במקדש ולא במדינה... ובעל גרב ובעל יבלת ובעל חזזית...'. פגיעות אלו הן פגיעות עור כפי שמבאר רש"י על אתר.[3] בגמרא מבואר שמחלות אלו מתרפאות לאחר זמן, ולכן הן אינן נחשבות כמום שניתן לשחוט עליו את הבכור, וכן פסק הרמב"ם:[4] 'ארבעה מומין עוברים יש באדם ובבהמה ואלו הן: גרב לח, חזזית שאינה מצרית...'. אם כן, מכיוון שהפרצית מתרפאת לאחר זמן, היא אינה נחשבת כמום שניתן לשחוט עליו את הבכור.

1. ראה 'פרצית מדבקת', מאת ד"ר שמוליק זמיר, רופא צאן ראשי בשירותים הווטרינריים: ללא טיפול המחלה עלולה להיות ממארת. הטיפול בעיקרו הוא בסימפטומים של המחלה, במתן טיפול תומך, אנטיביוטיקה וכן בהורדת הלקויות בעזרת כוויות קור.
2. בכורות מא ע"א.
3. רש"י, בכורות שם, ד"ה גרב וחזזית.
4. רמב"ם, הל' איסורי מזבח פ"ב ה"ז.

בחזרה לעמוד התוכן

ב. טיפולים רפואיים

כאמור, כל הוולדות סובלים מהפרצית. מובא במשנה[5] שחובה על ישראל לטפל בבכור: 'עד כמה ישראל חייבין ליטפל בבכור: בדקה – שלשים יום, ובגסה – חמשים יום'. רש"י מבאר שחובה זו היא גם ממונית: 'שמוזהר לעכבו אצלו בעל כרחו ולפרנסו'. חובה זו בעינה עומדת גם בחלוף זמן מה מלידתו, כפי שפוסק ה'שלחן ערוך':[6] 'ואם אין לו כהן מצוי, חייב להטפל בו עד שיזדמן לו כהן'. אם כן, יש לטפל בפרצית ולרפא את הבכור. ניתן לרפאו גם אם בשל הטיפול עצמו ייגרם לו מום.[7]

ג. ספק בכור

במקרה של ספק בכור כתב תרומת הדשן:[8]

> ואשר דרשתני אם שרי להשכיר בכור לנכרי כדי לגדלו? נראה דמשמע בפשיטות בא"ז בתשובה דשרי, שכתב וז"ל: בכור שמסרו ישראל לשומר נכרי כו', וכתב עלה פסק שאף אם הטיל בו השומר מום דשרי, כמבואר התם ע"ש. משמע בפשיטות דשרי למוסרו לשומר נכרי, דמסתמא לאו בעבריינא כתב דבריו...

כלומר במקרה שברור שמדובר באדם שאינו עבריין, והספק נוצר בשוגג, מותר לתת את הבכור לגוי אף שייתכן שמחמת נתינה זו ייגרם לו מום, וכך פסק[9] הרמ"א. אופן נוסף הוא עשיית מום על ידי נכרי קטן.[10]

סיכום

הפרצית אינה מום, ועל לבעלים לטפל במחלה. ניתן לתת את ספק הבכורות לגוי, אף שייתכן שהוא יגרום להם למום.

2. חיבור לטומאה בזיתי שמן / הרב דוד אייגנר

שאלה | האם הנוזל שיוצא מהזיתים בשעת המסיק מכשיר את הזיתים לקבל טומאה? האם די בו כדי להגדיר את השמן היוצא מהזיתים כשמן טמא, ויהיה ניתן להגדיר את התרומה הגדולה ותרומת המעשר כשמן שריפה?

תשובה | מובא בתוספתא:[11]

> ר' נחמיה אומר זיתים בוסר שסחטן עד שלא באו לעונת המעשרות משקה היוצא מהן טהור שאינו אלא שרף.

מובן שלאחר שבאו לעונת המעשרות, המשקה יוגדר כשמן שיכול לקבל טומאה.

---

5. בכורות שם.
6. שו"ע, יו"ד סי' שו סעי' ב.
7. ראה בחוברת 'הלכות גידול צאן' פרק ג סעיף ח 8.
8. תרומת הדשן, פסקים סי' קסח.
9. רמ"א, יו"ד סי' שיג סעי' ג; ראה שבט הלוי ב סי' קעו שכתב: 'ולא דברו רק מאמירה לעכו"ם בספק בכור, וגם זה כולי האי ואולי, וזה ברור ופשוט להלכה'.
10. ראה שבט הלוי ב, סי' קעו, שכתב: 'ולא **דברו רק מאמירה לעכו"ם בספק בכור**, וגם זה כולי האי ואולי, וזה ברור ופשוט להלכה'.
11. עוקצין פ"ג מ"ח.

בחזרה לעמוד התוכן

וכך מפורש במשנה[12] שנחלקו בה מאימתי זיתים מקבלים טומאה:

> זיתים מאימתי מקבלין טומאה? משיזיעו זיעת המעטן אבל לא זיעת הקופה כדברי ב"ש, רבי שמעון אומר שיעור זיעה ג' ימים, בית הלל אומרים משיתחברו ג' זה לזה, רבן גמליאל אומר משתגמר מלאכתן וחכ"א כדבריו.

הרמב"ם[13] פסק כדעת רבן גמליאל, שכשהיה גמר מלאכה הזיתים הוכשרו, אע"פ שעדיין לא נפלו עליהם משקים, ואף שגמר המלאכה לעניין תרומות ומעשרות בזיתי שמן הוא רק משירד לעוקה (דהיינו לאחר הכבישה), כמובא במשנה.[14] מכל מקום לעניין חיבור לטומאה גמר המלאכה הוא כמו בכל פרי אחר, כמבואר ברמב"ם[15] ובראשונים במשנה בטהרות.

לכן די בנוזל שיוצא מהזיתים בשעת המסיק ולפני הכבישה כדי לטמא את הזיתים, והשמן היוצא מהם טמא.

3. בישול בשמן תרומה טמאה / הרב דוד אייגנר

שאלה | כהן קיבל שמן תרומה טמאה כדי להשתמש בו להדלקת הנר, ובני המשפחה השתמשו בו בלא משים לצורך בישול. מה דין המאכל והכלים?

תשובה | שמן תרומה טמאה אסור בהנאה, והוא הוזכר במשנה[16] כאחד מאיסורי ההנאה שיש לשורפם. אמנם בשמן תרומה טמאה קיים חידוש – מכיוון שנאמר בתורה[17] 'ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומתי', למדו חז"ל שניתן ליהנות מהשמן גם בשעת השריפה, ומדובר בהנאה של כילוי.[18] לכן היתר ההנאה היחיד הוא בשריפה של כילוי, אך אם הוא מתערב בבישול מאכל, דינו הוא כאיסורי הנאה, וכך מובא בירושלמי:[19]

> חד בר נש בישל תרנגולתא בשמן שריפה. אתא שאיל לרבי ביסנא אמר ליה אזל שולקה.

נחלקו הפרשנים במקום מה ביאור 'אזל שולקה'. ה'פני משה' מבאר שהכוונה היא שהמאכל אסור. 'קרבן העדה' מבאר שניתן להשתמש בתרנגול בתנאי שישטוף את השמן ממנו.

בנידון דידן מדובר שהמאכל בושל בשמן, ואם כן כולו מעורב בשמן, ואין כל אפשרות לשטוף אותו ולהוציא ממנו את האיסור. לכן אין כלל ליהנות ממנו, ויש לשורפו או לקוברו, ואף יש להכשיר את הכלים כדין כלים שבלעו איסורי הנאה.

---

12. טהרות פ"ט מ"א.
13. רמב"ם, הל' טומאת אוכלין פי"א ה"ו-ה"ח.
14. מעשרות פ"א מ"ז.
15. רמב"ם, שם.
16. תמורה לג ע"ב.
17. במדבר יח, ח.
18. ההנאות המותרות הן כגון הדלקת הנר והסקת התבשיל.
19. ירושלמי פסחים פ"ז ה"ג.

בחזרה לעמוד התוכן

4. אכילת אפרוח בתוך ביצה / הרב יהודה הלוי עמיחי

שאלה | בעבודתנו אנו עורכים ניסויים בבעלי חיים, ובפרט בעופות ואפרוחים. אפרוח בוקע ביום ה-21 להדגרה, אך החל מהיום ה-14 בערך הוא כבר נראה כאפרוח לכל דבר, למעט העובדה שהוא עוד גדל בתוך הביצה. למיטב ידיעתי כמה שניות לאחר שבירת הקליפה האפרוח עלול למות, והסבירות לכך גדלה ככל שהעובר צעיר, ולכן שחיטה אינה רלוונטית. השאלה היא איזה איסור כרוך באכילת עובר תרנגולת.

תשובה | לאחר הטלת הביצה מתחיל הריקום – שלב ההתפתחות הראשון של העובר בביצה, ולאחר מכן (ביום ה-14) הוא הופך להיות אפרוח. שני השלבים הללו שונים מבחינה הלכתית.

א. שלב הריקום

יש מחלוקת אם דם הריקום כבר נחשב להיות בשר או שמא הוא דם ביצים שגזרו עליו מדין דם העוף. הרשב"א[20] כתב שהאיסור בדם הריקום הוא כאיסור דם העוף, ולכן אסור מדאורייתא, אולם הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פ"ג ה"ח) כתב: 'ביצת עוף טהור שהתחיל האפרוח להתרקם בה ואכלה מכין אותו מכת מרדות', ואם כן איסור אכילתו אינו אלא מדרבנן. ה'שלחן ערוך'[21] פסק כדעת הרמב"ם שהאיסור הוא רק מדרבנן. הש"ך[22] כתב שיש לחלק בין מקום שיש דם ממש, שאז אסור מהתורה, ובין מקום שכבר אין דם אלא ציר ועפר (גבלא), ואז החיוב הוא מדרבנן, וכן נראה מדברי הבט"ז.[23]

העולה לדינא שאם יש ריקום דם נחלקו הראשונים אם האיסור מדרבנן, אבל בריקום בשר אפשר להקל ולאסור רק מדברי חכמים.

ב. שלב האפרוח

לפי דברי הש"ך[24] נראה שאפרוח שעדיין מצוי בביצה לפני בקיעה – אין בו חיות עצמית, ולכן האוכל אותו עובר רק על איסור דרבנן של 'שרץ השורץ' ולא על איסור דאורייתא, כיוון שבעודו בביצה אין הוא 'שורץ על הארץ'. אולם ה'תבואות שור' (סי' טו ס"ק א) כתב:

> אפרוח מעוף טהור שהוא בביצתו משנתרקם ונעשה בשר אסור מדאורייתא משום נבילה ואפי' נזרקה בו נשמה ושבר הביצה והוציאו ושחטו יש לאסרו משום נבילה מדאורייתא דדלמא לא כלה לו זמנו כראוי ולאו בר קיימא הוא כנפל בבהמה דלא מהני ליה שחיטה. ונ"ל דאין להתיר אם שבר הביצה והוציאו או סייע ביציאתו אע"פ שנראה לו שהגיע זמנו לצאת עד שיגדל ויהיה כשאר עופות בני קיימא.

העולה לנו שאפרוח שיצא מהביצה בדרך טבעית – מותר מיד באכילה לאחר שחיטה[25].

20. רשב"א, תורת הבית הארוך, בית ג שער ה פ"ט.
21. שו"ע, יו"ד סי' פו סעי' ח.
22. ש"ך, יו"ד סי פו ס"ק כג.
23. ט"ז, יו"ד סי' סו ס"ק א.
24. ש"ך, שם.
25. כמבואר בשו"ע סי' טו סעי' א.

בחזרה לעמוד התוכן

אבל אם הוצא לפני זמנו, יש שאמרו שהאיסור הוא רק מדרבנן של 'שרץ השורץ' כדלעיל, אבל אינו מוגדר נבלת עוף, ולכן אם ישחטהו כהלכה אפשר לאוכלו. לעומתם יש אומרים שיש בכך איסור נבלה, ואפילו שחיטה לא תועיל, אלא א"כ האפרוח יצא מעצמו. ב'דרכי תשובה'[26] הביא דעה שלישית שהיא דעת 'רביד הזהב', הסובר שאם ריסקו את הביצה והוציאו אפרוח שלם, יש לבחון אם יודע שכלו ימי גידולו: אם כן, אזי איסורו מדין 'שרץ השורץ' בלבד, ואפשר לשוחטו, אבל אם לא ידוע לו אם כלו ימי גידולו, אסור מהתורה כדין נבלה.

סיכום

העולה לנו שברור שהאפרוח אסור, אלא שיש שאסרוהו כנבלה מדין תורה ולא תועיל בו שחיטה, ויש שאסרוהו מדרבנן וייתכן ששחיטה תועיל בו. להלכה נראה שכיוון שיש כאן ספק של תורה, יש להחמיר ולא לשחוט את האפרוח, ואין לאוכלו.

מכון כת"ר
לכלכלה על פי התורה

5. טעות בקביעת מחיר מוצר / הרב שלמה אישון

שאלה | קניתי באינטרנט מוצר במחיר נמוך מאוד מערכו האמיתי. לאחר המכירה טען המוכר כי המחיר שפורסם באתר היה שגוי. מה הדין במקרה זה?

תשובה | ראשית יש לבדוק אם יש התייחסות לכך בתקנון האתר. נוסף על כך יש לבדוק אם לפי החוק אתה זכאי לקבל את המוצר במחיר המוצג באתר. בעניין זה יש לציין שאמנם בדר"כ המחיר שמפורסם באתר מחייב את המוכר, אך לעיתים במקרים קיצוניים, שברור בהם לכול שמדובר בטעות, קבע בית המשפט כי העסקה בטלה[27]. מבחינת ההלכה, אם מדובר במצבים שברור בהם שלפי החוק או לפי התקנון זכאי הקונה למוצר במחיר הנמוך, היות שהתקשרות הצדדים הייתה על דעת **החוק** והתקנון – יהיה הקונה זכאי לקבל את המוצר במחיר הנמוך גם על פי ההלכה.[28]

ברם, כאשר הדבר אינו מוסדר בתקנון וכאשר החוק אינו ברור דיו (כגון כאשר מדובר במקרים שבהם ברור לכול שנפלה טעות במחיר) – יחולו על פי ההלכה דיני אונאה. על פי זה, אם מדובר במחיר שהוא נמוך בהרבה ממחיר השוק של המוצר, באופן שההפרש שבין המחיר שבו קנית את המוצר לבין מחיר השוק הוא יותר משישית – המקח בטל, כלומר עליך להחזיר את המוצר ותקבל את כספך בחזרה.

26. דרכי תשובה, יו"ד סי' טו ס"ק א.
27. ר' https://www.inn.co.il/News/News.aspx/328366
28. שכל הנושא ונותן סתם, על מנהג המדינה הוא סומך (שו"ע, חו"מ סי' רלב סעי' ו).

בחזרה לעמוד התוכן

יש לציין שבד"כ קשה לקבוע מהו מחיר השוק ומתי יחולו דיני אונאה, אולם ישנם מצבים שבהם ברור לכול שהמחיר שפורסם באינטרנט רחוק מאוד ממחיר השוק, ואז כאמור יחולו דיני אונאה.[29]

6. אומן גוי שעושה כלי בעבור יהודי / הרב שלמה אישון

שאלה | יהודי נתן חומר גלם לגוי כדי לעשות ממנו כלי שמיועד להגשת אוכל. האם הכלי קנוי לגוי, וחייב טבילה בעת שהיהודי מקבל אותו?
מה המעמד המשפטי של אומן בימינו, האם הוא קונה חלק בכלי עצמו או בשבח?

תשובה | שאלה זו תלויה במחלוקת אם 'אומן קונה בשבח כלי'. דין 'אומן קונה בשבח כלי' נאמר לעניין תשלום נזק, שאם האומן קיבל חומר גלם ועשה כלי והזיקו – משלם רק על חומר הגלם ולא על הכלי,[30] וכן לגבי קידושי אישה בעבודתו של האומן.[31] כאשר האומן הוא גוי, כתב ה'חזון איש'[32] שדין 'אומן קונה שבח כלי' תלוי לפי דינא דמלכותא. לגבי תשלומי נזק, גם לפי החוק התשלום יהיה על חומר הגלם שנתן בעל הבית ולא על הכלי שיצר האומן אם הכלי טרם הגיע לידו של בעל הבית, אך זאת לא משום שעפ"י החוק 'אומן קונה בשבח כלי', אלא משום שעל פי החוק הפיצוי הוא על הנזק שנגרם בפועל לבעל הבית (ולעיתים יהיה חייב האומן גם על נזקים עקיפים שנגרמו לבעל הבית מהיעדר הכלי). על כן נראה שעל פי החוק 'אומן אינו קונה בשבח כלי', וממילא אם יהודי נתן לאומן גוי חומר גלם כדי שהגוי ייצר ממנו כלי – הכלי אינו טעון טבילה (זאת בנוסף לכך שעצם השאלה אם להלכה אומן קונה בשבח כלי נתונה במחלוקת).[33]

7. ריבית בהסכם פונדקאות / הרב שלמה אישון

שאלה | אנו עומדים לפני חתימה על הסכם פונדקאות כאשר האם הפונדקאית היא יהודיה. ההסכם בעיקרו הינו סטנדרטי והוא מנוסח בהתאם לקריטריונים שנקבעו על ידי הוועדה לאישור הסכמים לנשיאת עוברים במשרד הבריאות.
עיון בנוסח מביא אותי לשאול אם אין בסעיפים שאצטט משום איסור ריבית.
סעיף 7.א.(3):

> התשלום הבסיסי יוצמד למדד הידוע ביום החתימה על הסכם זה (להלן: מדד הבסיס). מוסכם, כי היה והמדד הידוע במועד ביצוע התשלום בפועל יהיה נמוך ממדד הבסיס לא יופחת התשלום והמדד הקובע יהיה מדד הבסיס.

כמו כן יש סעיף הקובע שבמקרה של הפרה יסודית של ההסכם מצד האם הנושאת, ההורים המיועדים יהיו זכאים לדרוש החזר של כל הסכומים שהם שילמו בעקבות הסכם זה בצירוף הפרשי הצמדה וריבית ממועד כל הוצאה...

29. ר' ספר כת"ר כרך ד עמ' 131 ואילך.
30. ר' שו"ע, חו"מ סי' שו סעי' ב ובנו"כ שם.
31. ר' שו"ע, אבהע"ז סי' כח סעי' טו.
32. חזון איש, יו"ד סי' מד ס"ק א.
33. ר' ספר טבילת כלים פרק כ סעיף יא.

בחזרה לעמוד התוכן

תשובה | יש הבדל בין סעיף 7 א (3) לבין הסעיף העוסק בהפרה יסודית. בסעיף 7 א (3) אין כל חשש ריבית, משום שאין מדובר בהלוואה אלא בקביעת גובה התשלום, וכל עוד אין הלוואה, אין איסור ריבית. לעומת זאת בסעיף ההפרה היסודית עלול להיות חשש ריבית, משום שהחזרת הכסף דומה להחזרת הלוואה. לכן הנכון על פי ההלכה לא לקבוע תשלום הפרשי הצמדה וריבית אלא לקבוע שההורים המיועדים יהיו זכאים לדרוש בנוסף להחזר את כל הסכומים שהם שילמו בהקשר להסכם זה, וכן תשלום פיצוי על הנזק ועל עוגמת הנפש שנגרמו להם (ניתן גם לקבוע מראש סכום קבוע כפיצוי). פיצוי זה, היות שהוא קבוע ואינו תלוי במשך הזמן שעובר עד להשבת הכסף, אין בו איסור ריבית. עם זאת, היות שהסעיף אינו מחייב אתכם לתבוע הצמדה וריבית אלא רק מאפשר לכם לעשות זאת, מותר לכם לחתום על ההסכם, ובמקרה של הפרה יסודית לא לדרוש הצמדה וריבית.

8. הנחת מוצרים בעגלת הקניה – האם נחשבת קנין / הרב יעקב הילדסהיים

שאלה | הנחת מוצרים בעגלת הקניות של המרכולים או בעגלת קניות פרטית של הקונה, או נשיאתם ביד ללא עגלה – האם יש בהן משום מעשה קניין, שהרי בכולן יש הגבהה, או שחסר 'גמירות דעת' של בעלי המרכול, שרואים בתשלום בלבד קניין?

תשובה | אכן במסחר בימינו, עת הכול מתנהל באמצעות המחשב שבו ניתן לסרוק את כל המוצרים העומדים למכירה, לא חלה מכירה מצד המוכר, אא"כ המוצר עבר את הקופה הרושמת. אפילו אם שילם הקונה לקופאי באופן פרטי וגם עשה קניין הגבהה או חצר (סל קניות) לא מהני, כיוון שאין המוכר מעוניין למכור באופן זה אלא רוצה להיות מסודר, וכאשר המוצר עובר את הקופה הרושמת זה נחשב קניין 'סיטומתא'.

מכון משפטי ארץ

9. ברכה על טבילת כלים של חברה בע"מ / משפטי ארץ

שאלה | האם יש להטביל את כל הכלים של חברה בע"מ? האם להטביל עם ברכה או בלי ברכה?

תשובה | א. חברה בע"מ של ישראל

טבילת כלים נצרכת רק בכלי שהגיע מגויים ולא מאישיות משפטית ערטילאית, כי אישיות משפטית אינה גוי, ועניין טבילת כלים הוא הוצאה מטומאת גויים לקדושת ישראל. ניתן ללמוד דין זה ק"ו מדין כלים שהפקיר גוי וזכה בהם ישראל, שנחלקו האחרונים[34] אם צריך להטביל אותם. במקרה שלנו אין ספק כלל שהכלי פטור מטבילה,

34. שו"ת חדות יעקב, סי' מב; שו"ת הר צבי, יו"ד סי' קט.

בחזרה לעמוד התוכן

כיוון שגוי שהפקיר – הכלי היה חייב בטבילה ואז הפקירו אותו, ואילו בחברה בע"מ בבעלות ישראל – מעולם לא היה חייב.

ב. חברה בע"מ של נכרים

הפוסקים דנו בחברה בע"מ אם יש בה כדי לפטור מטבילת כלים. יש להקדים ולומר שהראשונים נחלקו אם חיוב טבילת כלים הוא מן התורה או מדרבנן. רובם המוחלט של הראשונים סוברים שחיוב טבילת כלים הינו מן התורה, אולם הרמב"ם[35] כתב שדין טבילת כלים הוא מדברי סופרים. ה'שלחן ערוך'[36] פסק כרוב הראשונים שזהו חיוב מן התורה, ולכן בספק כמו בנידון שלפנינו, יש להחמיר ולטבול כלים שנקנו מחברה בע"מ.
מצד שני, כיוון שישנו ספק אם כלים אלו חייבים בטבילה, מפני שנחלקו פוסקי זמנינו אם אישיות משפטית יש בה כדי לחייב בטבילת כלים, אין לברך על הטבילה. וכן כתבו בשם הגר"פ שיינברג[37] שאין לברך על טבילת כלים שנקנו מחברה בע"מ. לעומת זאת בספר 'תשובות והנהגות'[38] כתב שנהגו להטביל בברכה, למרות הספק בגדר חברה בע"מ, וכן בספר 'טבילת כלים'[39] הביא בשם הגרש"ז אויערבאך שצריך להטביל בברכה.[40]
אולם ספק נוסף שיש בכל ברכה על טבילת כלים הוא מי הם בעלי המניות, שמא חלקם יהודים.[41] נמצא שיש לנו ספק אם חברה בע"מ כמוה ככל האדם וכליה חייבים טבילה, ועוד ספק שמא החברה בבעלות יהודית ואין כליה חייבים טבילה בכלל.
לכן למעשה נראה שאין לברך על כלים של חברה בע"מ מפני שני הספקות: גם אילו היינו יודעים שכל בעלי המניות הם גויים, ישנו ספק לגבי חברה בע"מ אם גוף זה נחשב בעלות; ואפילו אם נאמר שנחשב בעלות, אין אנו יודעים בוודאות אם יש יהודים מבין בעלי המניות. אם ישנם יהודים, הרי שיש אומרים שבעלותם פוטרת, אך נראה כי מנהג העולם לברך.

10. פירות של עץ בקרקע משותפת / משפטי ארץ

שאלה | אחד הדיירים בבניין שתל עץ שלו בקרקע ששייכת לבניין, בלי רשות של השכנים אך גם ללא מחאה, והוא מטפל בו. האם מותר לו למכור פירות מהעץ והרווח יהיה שלו בלבד?

תשובה | א. הבעלות על הפירות

עץ שנטעו אותו ללא רשות, הפירות שייכים לבעלי הקרקע.[42] בעלי הקרקע בבית משותף הם כל דיירי הבניין, ומכאן שהפירות שייכים לכל הדיירים.

35. רמב"ם, הל' מאכלות אסורות פי"ז ה"ה.
36. כן נראה משו"ע, יו"ד סי' קכ סעי' ט.
37. שיעורי הלכה, טבילת כלים שיעור טז.
38. תשובות והנהגות, ח"ב סי' תח.
39. ספר טבילת כלים, פרק ב הערה א.
40. ועי' עוד בשו"ת אגרות משה, יו"ד ח"ב סי' לט, שכתב על כלים שיוצרו בבתי חרושת שבבעלות מדינה של נכרים שכיוון ששם נכרים עליהם, יש להטביל בברכה.
41. עיין ערוך השלחן, יו"ד סי' קכ סעי' נח.

בחזרה לעמוד התוכן

האם דיירים יכולים לדרוש עכשיו את סילוק העץ? ה'שלחן ערוך'[43] פסק בנוגע למעשי השותף בקרקע המשותפת:

> שותף שירד לשדה המשותף ועבדה, חשוב כיורד ברשות ונוטל כדין אריסי העיר... הגה: ואין השותף נוטל הוצאה, רק כפי השבח שמשביח; ואם לא השביח כלום, אינו נוטל כלום. ואם מיחה השותף השני שלא לעשות, כגון שבנה בנין והוא מוחה בו, אם הוא דבר שא"א מלבנות, צריך חבירו ליתן לו חלקו; ואם אינו צריך לבנות, יכול חבירו לומר לו: טול עציך[44] ואבניך.

במקרה שלפנינו השכנים לא מחו, ולכאורה צריכים להשתתף עימו בהוצאות, ויכולים ליהנות מהפירות, אך לא לדרוש את סילוק העץ. אך נראה כי לא ניתן להסתמך על שתיקתם כהסכמה במקרים שבהם התקנון של הבית המשותף מסתמך על חוק המקרקעין ועל התקנון המצוי. בסעיף 55 לחוק המקרקעין נכתב: 'לכל דירה בבית משותף צמוד חלק בלתי-מסוים ברכוש המשותף של אותו בית משותף'.

בסעיף 12 בתקנון המצוי לבתים המשותפים נכתב:

> (א) החלטות האסיפה הכללית יתקבלו ברוב דעות. (ב) החלטה המטילה על בעל דירה... המשנה את זכויותיו, לא יהיה לה תוקף לגבי אותו בעל דירה אלא אם הסכים לה.

בניין שמתנהל לפי תקנון שכזה,[45] התקנון מחייב אותו, ולכן רק הסכמה מפורשת בכתב תועיל לשנות את זכויות שאר הדיירים בחצר המשותפת. זו גם אחת הסיבות לכך שאין לראות בשתיקתם מחילה והקנאת הקרקע המשותפת לשכן הנוטע.[46] על כן לדיירי הבניין עדיין שמורה הזכות לתבוע את סילוק העץ מהחצר.

ב. השתתפות בהוצאות

כפי שראינו לעיל, אם הדיירים בוחרים להשאיר את העץ על כנו, עליהם להשתתף עם הנוטע בהוצאות. אולם אף אם טרם שילמו לו, הם יכולים ליהנות מהפירות כפי חלקם, ואח"כ ישלמו. פסיקה זו סותרת את פסיקת ה'שלחן ערוך'[47] בנוגע לבית ועלייה על גביו:

---

42. עיין בבא מציעא ק ע"ב; שו"ע, חו"מ סי' שעה סעי' א; שם סי' קנה סעי' כט.
43. שו"ע, חו"מ סי' קעח סעי' ג.
44. הערת עורך: י"פ. אם מדובר בעץ פרי, לכאורה יש להתחשב באיסור 'בל תשחית'. ועי' בס' עץ השדה (שטסמן) עמ' מט הערה נז, שמביא משם הרב דוד סינצהיים, יד דוד, ב"מ קא ע"א (עמ' קפז/2) שאין איסור 'בל תשחית' כשלא הייתה כוונה בנטיעה. תשובת הכותב: ח"ב. יש לציין שבנד"ד הנטיעה הייתה באיסור, ללא רשות השכנים, וכאשר עץ ניטע באיסור, אין איסור בכריתתו. עי' שבות יעקב ח"א סי' קנט; הובא בפתחי תשובה, חו"מ סי' קנד, ס"ק יא; וע"ע שו"ת מחנה חיים, ח"א סי' מט.
45. בהרבה תקנונים המיועדים לציבור שומרי התורה נכתב סעיף כזה או מעין זה, ראה אתר דין תורה תקנון הבית המשותף לבניין בעל צביון דתי.
46. בבית משותף אין לראות בשתיקה מחילה, גם מהסיבה שאין מחילה מועילה לחצר שעדיין רשומה בטאבו על שם אחרים, עי' שבות יעקב, ח"א סי' קס, ופתחי תשובה, חו"מ סי' קנג סעי' ג.
47. שו"ע, חו"מ סי' קסד סעי' ה.

בחזרה לעמוד התוכן

אמר בעל העלייה לבעל הבית לבנות, כדי שיבנה עלייתו על גביו, והוא אינו רוצה; הרי בעל העלייה בונה את הבית כשהיה, ויושב ודר בתוכו עד שיתן לו כל יציאותיו, ואחר כך יבא ויבנה עלייתו אם ירצה.

ומכאן שעד שלא משלם לו הוצאות, אינו יכול לגור בו. ברם, אין מקרה זה דומה, כיוון שמדובר על מי שחייב בדבר מסוים וחברו בונה לו ואח"כ רוצה להקנות לו את מה שבנה, וזה קניין חדש, מה שאין כן בנידוננו – יש חוב על ההוצאות אבל הפירות שייכים לשניהם.

ג. הצעה למעשה

באסיפת הדיירים הקרובה יועלה עניין העץ בפני הדיירים, והנוטע יציע לשכנים להשתתף עימו ולזכות בפירות. אם אף אחד מהדיירים לא ירצה להשתתף מצד אחד ולא ידרוש את סילוק העץ מצד אחר, הפירות יהיו שייכים לנוטע.

11. חלה אחד הדיינים באמצע דין תורה / משפטי ארץ

שאלה | התחילו דין תורה בזבל"א, ולפני שסיימו את השמעת הטענות חלה אחד הדיינים ואינו יכול להשתתף עוד בדיון. האם זכאי אחד הצדדים לחזור בו מהזבל"א או לא?

תשובה | א. ממתי לא ניתן לחזור בו מזבל"א

ב'שלחן ערוך' כתב:[48]

כותבים: פלוני בירר את פלוני ופלוני בירר את פלוני. וכל זמן שלא כתבו, יכולין לחזור בהם; ומשכתבו, אין יכולין לחזור בהם. לפיכך אין כותבין אלא מדעת שניהם, ושניהם נותנים שכר הסופר. הגה: וה"ה אם קנו מידו וי"א דמשטענו בפניהם אינן יכולים לחזור, אף על פי שלא כתבו...

מכאן עולה שמרגע שעשו קניין או כתבו שטר, לא יכולים לחזור בהם, וי"א שמרגע שטענו לא יכולים לחזור בהם.

ב. דיין שאמר 'איני יודע' או הסתלק

ב'שלחן ערוך'[49] כתב:

אם בירר להם עשרה אנשים שידונו להם, בין בדין בין בפשרה, ושאם לא יסכימו לדעת אחת ילכו אחר הרוב, ונסתלק אחד מהם ואינו אומר דעתו, או שאומר: איני יודע, אפילו הסכימו התשעה כולם לדעת אחת אינו כלום.

כלומר אם דיין הסתלק או אמר 'איני יודע', הדין בטל. אך במקום אחר[50] פסק לכאורה אחרת:

אבל ארבעה אומרים זכאי או חייב ואחד אומר איני יודע או שאמרו שלשה זכאי ואחד אומר חייב ואחד אומר איני יודע בין שהוא אותו שאמר תחלה איני יודע בין שהוא אחר הולכין אחר הרוב.

48. שו"ע, חו"מ סי' יג סעי' ב.
49. שו"ע, חו"מ סי' יז סעי' ז.
50. שו"ע, חו"מ סי' יח סעי' א.

בחזרה לעמוד התוכן

האם אפשר להסיק מכאן שהדין לא בטל, אם יש שלושה דיינים שמביעים דעתם? הרמ"א שם הקשה כן, ופסק שהדין קיים: 'וכן נראה לי עיקר דלא כמה שכתב לעיל סימן יג סעיף ז' בהפך והוא דעת החולקים...'.

הנושאי כלים הקשו שהרמ"א סותר עצמו לכאורה,[51] ותירצו[52] שלדעת הרמ"א יש הבדל בין דיין שהסתלק, שם ייתכן שהבעת דעתו הייתה משנה את הפסק, ולכן הסתלקותו מבטלת את הדין, לבין דיין שאמר 'איני יודע' והרי אין לו דעה, ובאופן זה לא היה משכנע אותם לכאן או לכאן, ואין ליקוי בדיון עצמו, ואפשר לפסוק ע"פ הדיינים הנותרים.

לסיכום, אם דיין הסתלק זהו פגם מהותי בדין, ואין הדיינים הנותרים יכולים להמשיך בדין ללא רצון מפורש של הצדדים.

דיין שחלה הרי זה דומה לדיין שהסתלק, וזה פגם מהותי בדיון, וצריך את הסכמת הצדדים כדי להמשיך את הדיון בהרכב הנוכחי, ויכולים להפסיק אותו.

ג. מתי לא ניתן להסתלק עוד, והוספת דיין שלישי ע"י הדיינים

בשו"ת 'תשורת ש"י'[53] כתב שכל עוד לא הגיע ההרכב המלא לפסק דין, כלומר יצא באמירה ברורה כגון 'איש פלוני, אתה זכאי', יכולים הדיינים לשנות את הפסק. לכן אפילו הכריעו כל השלושה מה הדין, אך עדיין לא אמרו 'פלוני, אתה זכאי', והסתלק אחד מהם – הדין בטל, ורשאי בעל הדין לחזור בו, וכן הסיק בספר 'סדר הדין'.[54] אולם נראה כי דברי ה'תשורת ש"י' לא נאמרו אלא במקרה שהדיין שבחר צד אחד נפטר, אבל במקרה שהדיין השלישי נפטר, לא יכול לחזור בו, כי הרי חזרנו למצב המקורי שבו יש דיין שכל צד בחר והם יחדיו יבחרו דיין שלישי. נוסף על כך, אם הדיין של הצד השני חלה, גם לא יוכל הצד שכנגדו לבטל את ההליך, אלא הצד השני יבחר דיין חדש שטוב בעיניו, וכן כתב ב'הלכה פסוקה'.[55]

בשו"ת 'אריה דבי עלאי'[56] כתב שאין הדיינים הנותרים יכולים להוסיף דיין שלא ברצון בעל הדין, אלא אם כן הדיין שהסתלק אמר 'איני יודע'. אבל אם דיין הסתלק מסיבה אחרת, בטל ההרכב עצמו, ויכול בעל הדין לטעון שאין הוא מסכים להתדיין לפני הרכב שונה ממה שקבעו מראש, ושאילו הדיין לא היה מסתלק, היה מוצא איזו זכות לטובתו. יתר על כן, עיקר דין זבל"א הוא שמתוך הזבל"א כל בעל דין מציית לפסק.[57] אם כן, אין להכריח את בעלי הדין להתדיין לפני דיין אחר שלא מרצונם, כיוון שזה מנוגד לרוח גישת זבל"א.

---

51. רמ"א, חו"מ סי' יח סעי' ד.
52. סמ"ע סי' יח ס"ק יא; אורים סי' יח ס"ק ז; נתיבות המשפט, סי' יח ס"ק ו.
53. תשורת שי, קמא סי' יח.
54. ס' סדר הדין, דרברמדיקר, פרק ג' אות מג עמ' פט, ועיין שם בס"ק פו שאם כתבו בשטר בוררות שאם יחסר דיין אחד ימשיכו השניים בלעדיו, אין בעלי הדין יכולים לחזור בהם.
55. הלכה פסוקה, סי' יג אות ב הערה 130.
56. שו"ת אריה דבי אליעאי, חו"מ סי' א.
57. רש"י סנהדרין כג ע"א ד"ה יצא.

בחזרה לעמוד התוכן

גם במקרה הזה נראה שהכול תלוי בזהות הדיין שנפטר או חלה: אם זה הדיין שנבחר על ידו, הוא יכול לחזור בו כמו שנכתב לעיל, אבל אם מדובר בדיין השלישי, היכולת ביד הדיינים לבחור דיין שלישי כרצונם.

12. הזמנת מוצר באתר אינטרנטי / הרב אריאל בראלי

שאלה | הזמנתי מוצר באתר 'סיני', והתחייבות המוכר הייתה שהמשלוח יגיע בתוך חודש. בתום פרק זמן זה, משלא הגיע המוצר, התלוננתי וקיבלתי את כספי בחזרה. לאחר שלושה חודשים הגיע המוצר. מה עליי לעשות?

תשובה | העסקה עם האתר ה'סיני' הייתה על תנאי שהמשלוח יגיע בתוך חודש. התנאי לא התקיים, ודין העסקה להתבטל. כעת המוצר נחשב לאבדה, והיות שמדובר על אתר של גויים, אזי אין מצוות השבה נוהגת בו, שכן כך נאמר בגמרא: 'מנין לאבידת הגוי שהיא מותרת? שנאמר 'לכל אבדת אחיך', לאחיך אתה מחזיר ואי אתה מחזיר לגוי'.[58] יתרה מכך, אמרו חז"ל שבדרך כלל **אסור** להשיב אבדה לגוי, ועל מעשה כזה נאמר בגמרא בסנהדרין (עו ע"ב): 'למען ספות הרוה את הצמאה'. וביאר זאת המאירי (סנהדרין שם): 'מציאה מקצת קנין הוא וחזרתו דרך חסידות ואין אנו כפופים לחסידות למי שאין לו דת'. יש להדגיש שאסור מן התורה לגנוב ולגזול מגוי ואף לגנוב דעתו, אלא ישנו הבדל בין גנבה וגזלה מרשותו לבין חפץ שאבד ואינו ברשותו. עוד נאמר בגמרא (ב"ק קיג ע"ב): 'תניא ר' פנחס בן יאיר אומר, במקום שיש חילול השם אפילו אבדתו אסור', ועל פי זה פסק הרמב"ם (הל' גזלה פי"א ה"ב):

> אבידת גוי מותרת שנאמר 'אבידת אחיך' והמחזירה הרי זה עובר עבירה מפני שהוא מחזיק יד רשעי עולם. **ואם החזירה לקדש את השם כדי שיפארו את ישראל וידעו שהם בעלי אמונה הרי זה משובח** ובמקום שיש חילול השם[59] אבדתו אסורה וחייב להחזירה.

58. בבא קמא קיג ע"ב; וכן נפסק ברמב"ם הל' גזלה ואבדה פי"א ה"ב; שו"ע, חו"מ סי' רסו סעי' א.
59. כתב הסמ"ע, לשו"ע, חו"מ סי' רסו ס"ק ג: 'דהיינו שמצאו במקום שרוב ישראל, והגוי לא יסבור שנפלה ממנו האבידה אלא ישראלים המצויים שם **גנבוה ממנו**', אולם הב"ח, חו"מ סי' רסו סעי' א. כתב: 'כגון **שנודע שישראל מצאה** ואיכא חילול השם אם לא יחזיר, שיאמרו הגוים ראו שאין אמונה בישראל שהם משקרים וגוזלים'. דהיינו שמדובר שהגוי יודע שישראל מצא, וזהו חילול השם, כיוון שהוא מחשיב זאת כגזל. אם כן לב"ח, במקום שברור לגוי שהחפץ אבד והגיע לידי ישראל, יש חובה להחזיר. אולם במקרה המדובר, אף שהמשלוח מיועד לישראל וממילא מדובר על רוב יהודים, עדיין אין למוכר ידיעה ודאית שהמוצר הגיע ליעדו.

בחזרה לעמוד התוכן

למעשה, מסתבר שהמוכר התייאש מהמוצר. עם זאת יש לשקול אם להחזיר את המוצר למוכר וליידע אותו שהקונה יהודי, כדי לקדש את ה'.

לסיכום, מעיקר הדין אין חיוב להחזיר למוכר גוי מוצר שהגיע בדואר לאחר הזמן שסוכם, אך ישנה מידת חסידות להחזירו במידה שהמוכר יבין שהקונה יהודי ועושה זאת ממניעים דתיים.

13. גביית תרומה ללא הסכמה מפורשת / הרב אריאל בראלי

שאלה | מוסד חינוכי ערך התרמה לבניית אולם לימוד חדש. ההורים התבקשו לעזור באיתור תורמים ואף להשתתף בתרומה אישית.[60] כולם קיבלו מכתב שבו נאמר שהחל מהחודש הבא יתחילו בגבייה של 50 ₪ למשך 24 חודשים באמצעות הוראות הקבע, והורה שאינו מעוניין להשתתף בתרומה יודיע על כך למשרד. האם ניתן לגבות מהוראות הקבע ללא אישור מפורש של ההורים, על סמך המכתב?[61]

תשובה | ברור שאי אפשר להוכיח משתיקה של אדם את הסכמתו להתחייבות חדשה. אפילו כאשר ישנה תביעה על חוב קיים בפני עדים והצד השני שותק, אין בכך הודאה. כך פסק ה'שלחן ערוך' (חו"מ סי' פא סעי' ז):

> אם אמר לו: מנה לי בידך, והלה שתק, ואמר התובע לעדים: אתם עדי, ושתק הנתבע, אין שתיקתו כלום, דלא הוי שתיקה כהודאה אלא כשהודה לו תחלה ואמר ליה: הן, וכשאמר התובע: אתם עדי, שתק; **אבל כששתק מתחלה ועד סוף, יכול לומר: לא חששתי להשיבך.**

אם כן השתיקה אינה כהודאה, ויכול לטעון 'לא חששתי להשיבך', קל וחומר שאי אפשר ליצור התחייבות חדשה על סמך שתיקה בעלמא. ברם, במקרה המדובר ישנה אומדנה המחשיבה את השתיקה כהסכמה, כי התרומה משמשת ישירות את התלמידים, ובאספה כללית בהשתתפות ההורים הוסברה נחיצותו של המבנה ולא היו התנגדויות לרעיון של גבייה אישית. לכן יש להניח שבאופן כללי ההורים חפצים להשתתף בהקמת אולם, ויש לדמות זאת למקרה הבא (שו"ע, שם סעי' ב):

> מי שהתנה עם בחור ללמוד עם בן חבירו, בפני אבי הבן, ואבי הבן שתק, שתיקה כהודאה דמיא; ואף על פי שלא דבר האב כלום, דהוי ליה לאב לאסוקי אדעתיה ולמחות.[62]

נוסף על כך ניתן להחשיב את הצורך הלימודי לדבר מצווה, ולגביו ישנה דעה שאף הסכמה בלב מחייבת, כמבואר ב'שלחן ערוך' (יו"ד סי' רנח סעי' יג): 'אם חשב בלבו ליתן איזה דבר לצדקה, חייב לקיים מחשבתו ואין צריך אמירה'. כמו כן הנגישות של המוסד

60. המזכירות בדקה שכל ההורים קיבלו מכתב, הן בדואר אלקטרוני הן בדואר ישראל.
61. ההנהלה הודיעה שמי שמתנגד לתרומה יכול בכל שלב להודיע על כך ולקבל את כספו חזרה, אלא שברירת המחדל המועדפת בעיני ההנהלה היא לגבות ובמקום הצורך להחזיר. על כן עולה השאלה אם מבחינה הלכתית ניתן לגבות מהוראת הקבע ללא הסכמה מפורשת.
62. ועי' שו"ע, שם סעי' ז. הט"ז דחה את דברי הרמ"א, אך נתיבות המשפט, ביאורים ס"ק ד, הסכים במקום שכבר גבה את הכסף.

בחזרה לעמוד התוכן

להוראות הקבע של ההורים אמורה לזרז את מי שאינו חפץ בתרומה להודיע על כך למשרד, ומשלא הגיעה מחאה יש להניח שישנה הסכמה, כפי שמובא במקרה הבא (שו"ע, חו"מ שם סעי' ד):

> אם התובע תופס ממון הנתבע בשעת הודאתו כנגד המנה שהוא מודה לו בו, אף על פי שיש עדים שהוא ממונו של זה הנתבע, שוב אינו יכול לטעון טענת השטאה.[63]

אף כאן הוראת קבע חתומה נחשבת כמחוזקות ממונית בכספי ההורים, והיה על ההורים למחות מיד.

סיכום

לכתחילה יש לשקול היטב אם ראוי להתרים את ההורים בדרך זו של גבייה מהוראת קבע שהסדירו לצורך תשלום דמי לימוד, אך אפשר שלצורך מטרה חינוכית חשובה המקובלת על ועד ההורים ניתן לעשות כן. למעשה הואיל והמכתב כבר נשלח, וידוע לכולם כי ביד המוסד לגבות ללא עיכוב את התרומה מהוראות הקבע, הרי במצב זה יש לומר 'שתיקה כהסכמה' והשימוש בהוראת הקבע אפשרי, מה גם שההנהלה התחייבה להחזיר את הכסף לכל מי שיטען שגבו ממנו ללא ידיעתו.

14. הוצאת חפצים מבית שכור / הרב אריאל בראלי

שאלה | שוכר השאיר חפצים בבית שהשכרתי לו, וכבר חודש שלם אני מתריע שאם לא ייקח אותם אפנה אותם החוצה, אך הוא לא מגיב. ברור לי שהוא ראה את ההודעות ששלחתי לו בווטסאפ. האם אני יכול להוציא את חפציו החוצה?[64]

תשובה | השוכר השאיר את החפצים בניגוד למסוכם עימו והרשות שניתנה לו בתחילה להכניס את חפציו אינה כוללת מצב זה. לכן מבחינה הלכתית מדובר על הכנסה שלא ברשות.[65] על מקרה דומה נאמר בגמרא (ב"מ קא ע"ב):

> אזלא איהי אגרא שקולאי מיניה וביה [שכרה סבלים על חשבון המפקיד], אפיקתיה ואותביה בשבילא [הוציאו את החפצים לשביל]. אמר רב הונא בריה דרב יהושע, כאשר עשה כן יעשה לו, גמולו ישוב בראשו.

הוראה זו נפסקה להלכה ב'שלחן ערוך' (חו"מ סי' שיט סעי' א):

> מי שהכניס פירותיו לבית חבירו שלא מדעתו, או שהטעהו עד שהכניס פירותיו, והניחם והלך, יש לבעל הבית למכור לו מאותם הפירות כדי ליתן שכר הפועלים שמוציאין אותם ומשליכים אותם לשוק. **ומדת חסידות הוא שיודיע** לבית דין וישכירו במקצת דמיהם מקום, משום השבת אבידה לבעלים, אף על פי שלא עשה כהוגן.

---

63. ואף שהנידון שם הוא הודאת בעל דין וכאן מדובר על תרומה חדשה, מכל מקום הלכה זו מבוססת על אומדנה, וניתן להשליך זאת גם על התחייבות חדשה (תומים שם ס"ק יא).
64. עי' אמונת עתיך 118, תשובות קצרות 17, עמ' 34–36.
65. עי' באריכות בספר משפטיך ליעקב, ח"ו סי' כט, שם הזכיר סברה זו.

בחזרה לעמוד התוכן

אם כן מעיקר הדין יש רשות להוציא את החפצים, וממידת חסידות יש להודיע לו על כך.[66] והנה 'ערוך השלחן' (חו"מ סי' שיט סעי' א) הביא דעה החולקת על פסק ה'שלחן ערוך', וזו לשונו:

> נהי דעביד אינש דינא לנפשיה להוציאן מביתו אבל כיון שלא הטעהו אלא שעשה שלא ברשות אינו רשאי למכור מגוף הסחורה לשכור בדמיהם פועלים להוציאן וגם **אינו רשאי להוציאן** למקום הפקר דלא הותר זה אלא במקום שהטעהו.[67]

לדבריו הגמרא עוסקת רק במי שהטעה מראש את בעל הנכס והתנהל עימו במרמה, אך מי שהניח **בלא רשות** את חפציו בחצר חברו, אין היתר להפקיר נכסיו. עם זאת, גם לדעה זו נראה שאם מיידע אותו על כך, מותר להוציא את נכסיו החוצה, מכיוון שנהג שלא ברשות.[68] לכן במקרה זה, שישנה ודאות שההודעות הגיעו לייעדן, ניתן להוציא את החפצים החוצה.

סיכום

שוכר שעזב והשאיר חפצים בנכס, יש להתרות בו ולהזהיר אותו שאם לא ייקח אותם בהקדם הם יוצאו החוצה, וכאשר ברור לבעל הנכס שההודעה הגיעה לייעדה, מותר לו להוציאם החוצה. ממידת חסידות יכול למכור חלקם ולממן מהכסף את השמירה עליהם.

15. מקח טעות / הרב אוריאל פרץ

שאלה | לקראת השנה החדשה בישיבה קנה בחור ישיבה גמרא מחנות ספרים. לאחר זמן מה הוא גילה שעקב טעות בהדפסה אחד העמודים נותר חלק. הוא חזר מייד למוכר כדי להשיב את הגמרא ולקבל את כספו, אך המוכר טען שבעמודים שהוא כבר למד בהם ישנם הערות וסימונים והוא לא יוכל למכור אותה לאף אחד. מי צודק?

תשובה | הגמרא בכתובות[69] כותבת שאם נמצא מום באישה שהתקדשה, זה נחשב כמקח טעות, ובהמשך[70] הגמרא לומדת משם לדיני מקח וממכר. על פי זה פוסק ה'שלחן ערוך'[71] שהמוכר דבר לחברו ונמצא בו מום שהלוקח לא ידע עליו, אף אם השתמש בו הוא עדיין יכול להחזירו, ובלבד שלא עשה בו שימוש אחר שנודע לו על אותו המום. ברם, אם כן השתמש במה שקנה אחר שידע על המום, אז אומדים שהוא מוחל ולא יוכל להחזירו. עוד הוא מוסיף[72] שמום נחשב מה שבני המדינה מסכימים שהוא מום. לפי הנ"ל נראה שבחור הישיבה יוכל להחזיר את הגמרא למוכר ולקבל את כספו.

---

66. אמנם הרמ"א חולק, וזו לשונו: 'יש אומרים דצריך להודיעו תחלה, ואם נאנסו לאחר שהודיעו, פטור'. אך גם לדבריו השוכר קיבל על כך הודעה.
67. דעה זו מובאת גם על ידי הסמ"ע, חו"מ סי' שיט ס"ק א.
68. כן משמע בשו"ת אגרות משה, חו"מ ח"ב סי' נו.
69. כתובות עה ע"א.
70. שם, עו ע"א.
71. שו"ע, חו"מ סי' רלב סעי' ג.
72. שו"ע, שם סעי' ו.

בחזרה לעמוד התוכן

אלא שיש לבחון את השאלה משני היבטים נוספים. א. ה'מגיד משנה'[73] הביא שיש מי שכתב שאם המום הוא כזה שהקונה היה יכול להבחין בו בשעת הקנייה ולא עשה כן, אז אומדים שמחל עליו ולא יוכל להחזיר אם יימצא. ב'פתחי תשובה'[74] דן בדבריו ומביא דעות שונות בשאלה אם דעת 'יש מי שכתב' (ב'מגיד משנה' לעיל) חלוקה על דברי הרמב"ם או לא, וכן אם היא נפסקה להלכה.[75] ברם, נראה שאין בטענה זו לפטור את המוכר, משום שאף אם נקבל את ה'מגיד משנה', נראה שהמושג 'מום שניתן להבחין בו' הוא כאשר המום גלוי במידה סבירה ולא לאחר בחינה מדוקדקת מאוד. ממילא בנידון דידן, שנמצא שחסר עמוד אחד, גם ברפרוף מקדים לא היה החיסרון הזה מתגלה בהכרח, ולכן אינו נחשב כדבר שהיה אפשר להבחין בו.

ב. אותו בחור יצר בכתיבה 'מום' כזה שכעת המוכר בוודאי לא יוכל עוד למכור את הגמרא. ונראה שגם את הטענה הזו יש לדחות. הגמרא בכתובות[76] כותבת שאדם שקנה פרה ושחטה ואח"כ נמצא בה מום שהיה כבר בשעה שקנאה, הוא יכול להחזירה ולקבל את כל כספו בחזרה, אף שגרם להפחתה נוספת בדמיה. ה'שלחן ערוך'[77] מביא את המקרה בגמרא של אדם שמוכר דבר עם מום והקונה קודם שידע עליו עשה בו מום נוסף, אך הוא מחלק בין שתי אפשרויות: אם הקונה עשה מום שמקובל לעשותו, הוא פטור, ואם עשה מום שאין דרך לעשותו, אף שהוא יכול להחזיר את המקח, המוכר יפחית מהכסף שמשיב לו את המום שעשה. במקרה הנדון, הבחור השתמש באופן הרגיל בגמרא, ולכן המוכר אינו יכול להפחית לו מן הכסף שישלם לו.

לסיכום, בחור הישיבה יכול להחזיר את הגמרא, והמוכר חייב להשיב לו את כל הכסף ששילם.

כושרות
ייעוץ והכוונה בכשרות

16. עישון בשר בשבבי חביות יין / הרב יצחק דביר

שאלה | לצורך עישון בשר נמכרים שבבי עץ מחביות שיישנו בהן יין בעבר, כדי שהסקתם תיתן ארומה של יין בבשר. על המוצר הנ"ל אין כשרות, וישנו חשש גדול שהיין שהיה בחביות הינו יין של גויים ('סתם יינם'). האם מותר להשתמש בעצים אלו לעישון הבשר?

תשובה | כדי לדון בשאלה זו עלינו לברר תחילה אם טעם היין הבלוע בעצים נבלע בבשר בעת העישון. תשובה לשאלה זו ניתן ללמוד מן המשנה (תרומות פ"י מ"ד) העוסקת

73. מגיד משנה, הל' מכירה פט"ו ה"ג.
74. פתחי תשובה, חו"מ סי' רלב ס"ק א.
75. ועוד עי' בנתיבות המשפט, חו"מ סי' רלב ס"ק א.
76. כתובות עו ע"ב.
77. שו"ע, חו"מ סי' רלב סעי' יג.

בחזרה לעמוד התוכן

במקרה דומה: 'תנור שהסיקו בכמון של תרומה ואפה בו הפת – מותרת, שאין טעם כמון, אלא ריח כמון'. בגמרא[78] מוסבר שאף שבדרך כלל אנו אוסרים (לפחות לכתחילה) את טעם האיסור שבמאכל, כאן הדין שונה משום 'דמיקלא איסורי', כלומר בעת פיזור הריח בתנור האיסור כבר נשרף וכלה. הש"ך[79] פוסק שאופן זה מותר אפילו לכתחילה.

ההשוואה בין המקרה שלנו למקרה המובא במשנה אינה מדויקת, משום שבתרומה האיסור חל על טעמה בלבד, והוא אינו נקלט בבשר על ידי הסקת העצים, אולם ביין נסך גזרו איסור גם על ההנאה ממנו, ומהארומה של היין הנלווית לעישון הוא בוודאי נהנה, שהרי לשם כך הוא קנה דווקא עצים אלו. במבט ראשון, בענייננו, שלא מדובר ביין שננסך ממש לעבודה זרה ('סתם יינם'), דין זה נתון במחלוקת בין ה'שלחן ערוך' והרמ"א.[80] לפי ה'שלחן ערוך' הנאה מ'סתם יינם' אסורה, ולפי הרמ"א היא מותרת. אך את דבריו חותם הרמ"א כך: 'אבל לכתחלה אסור לקנותו ולמכרו כדי להשתכר בו... ויש מקילין גם בזה וטוב להחמיר'. אם כן עולה שגם לפי הרמ"א לא ראוי לקנות את העצים הללו כדי ליהנות מטעם היין שייספג בבשר.

אך במקום אחר דן הרמ"א[81] בשאלה דומה מאוד לשאלתנו: האם מותר לזלף טיפות יין על מנת לפזר את ריחן בחלל הבית? במקרה זה הוא פוסק: 'אבל מותר לזלף סתם יינם, דמותר בהנאה'. ב'כנסת הגדולה'[82] תמה: מדוע במקרה זה הרמ"א מתיר את הדבר לכתחילה ואינו מציין שטוב להחמיר שלא ליהנות ממנו? משום כך הוא מחלק בין המקרים:

> ויראה שהרב בראש סימן קכ"ג לא כתב לכתחילה אסור אלא לקנותו ולמכרו כדי להשתכר בו, **אבל לזלף דאין כאן אלא ריחא בעלמא מותר**.

לשיטה זו איסור הנאה מ'סתם יינם' אינו כולל את ההנאה מריחו, ומשום כך יש להתיר אף לכתחילה את השימוש בשבבי עץ הבלועים בסתם יינם. חילוק זה לא יישב את דעתם של כל האחרונים: הש"ך[83] וה'פרי מגדים'[84] כתבו שזהו חילוק דחוק, והגר"א[85] כתב שלמעשה חילוק זה נדחה, וגם זילוף יין והנאה מריחו אסורים לכתחילה, והוא הדין לנידון דידן.

לסיכום, אף שטעמו של היין הספוג בבשר אינו אוסר, לדעת ה'שלחן ערוך' והאחרונים הספרדיים אסור לאוכלו כאשר הוא נהנה מן הארומה הספוגה בו. לשיטת הרמ"א: לדעת בעל 'כנסת הגדולה' הדבר מותר לכתחילה, אך לדעת הש"ך, ה'פרי מגדים' והגר"א השימוש בבשר מותר רק בדיעבד, אך לכתחילה טוב להחמיר ולא להשתמש בשבבי עץ אלו.

---

78. ע"ז סו ע"ב.
79. ש"ך, יו"ד סי' קח ס"ק יב.
80. שו"ע ורמ"א, יו"ד סי' קכג סעי' א.
81. רמ"א, יו"ד סי' קח סעי' ד.
82. כנסת הגדולה, הגהות בית יוסף, יו"ד סי' קח ס"ק ט.
83. ש"ך, יו"ד סי' קח ס"ק כה.
84. שפתי דעת יו"ד סי' קח.
85. ביאור הגר"א, יו"ד סי' קנה ס"ק כ.

בחזרה לעמוד התוכן

מכון המקדש

17. נוסח חתימת ברכת אשר יצר ושאר ברכות ארוכות בהר הבית ובמקדש / הרב אברהם כהנא

שנינו במשנה בברכות (נד ע"א):

> כל חותמי ברכות שבמקדש היו אומרים: עד העולם. משקלקלו הצדוקים ואמרו אין עולם אלא אחד, התקינו שיהו אומרים: מן העולם ועד העולם.[86]

משמע שחז"ל הורו שבכל ברכה שיש לה חתימה ('ברכה ארוכה') יש לחתום בצורה מיוחדת, וכגון: 'ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ברוך אתה ה' גואל ישראל'.[87] דבר זה למדו חז"ל מהוראת עזרא והפכו אותה להוראה ציבורית, כדי לרומם את הקב"ה על כל ברכה שמברכים: 'ברכוהו אתם ואמרו לפניו... שירום אחר שיברכוך'.[88] מסתימת דברי כמה ראשונים משמע שדין זה נוהג בכל הברכות הארוכות.[89]

אמנם הרמב"ם (הל' תעניות פ"ד הט"ו) כתב זאת בפירוש רק בסדר התפילה בתעניות:

> כשהיו מתפללין על הסדר הזה בירושלים היו מתכנסין בהר הבית כנגד שער המזרח ומתפללין כסדר הזה, וכשמגיע שליח צבור לומר מי שענה את אברהם אומר ברוך אתה ה' אלהינו אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ברוך אתה ה' גואל ישראל...

ניתן להבין מכאן שזוהי הלכה לשליח ציבור בלבד, אולם אין הכרח להבין כך, ואפשר שהוזכרו הדברים כדוגמה בלבד. הרשב"א (ברכות סג ע"ב) כתב בשם הראב"ד[90] שתוספת זו נוהגת רק בתפילה, אך בשאר ברכות 'לא היו המברכים מאריכין ולא העונין', כלומר לא מוסיפים בברכה 'מן העולם' ולא עונים 'ברוך שם...' אלא 'אמן'. לעומת זאת המאירי[91] כתב בשם הראב"ד[92] שהשינוי לעומת התפילה נאמר רק לגבי עניית 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד' ולא לגבי התוספת בברכה 'מן העולם'; וכן כתב הריטב"א.[93]

---

86. וכן הוא בתוספתא ברכות פ"ו הכ"א: 'כל חותם ברכות שהיו במקדש היו עד העולם'.
87. רמב"ם, הל' תעניות פ"ד הט"ו. ועי' תענית טז ע"ב; יומא סט ע"ב; רש"י ברכות נד ע"א, לנוסחים שונים.
88. אבן עזרא, נחמיה ט, ה.
89. רש"י, ברכות נד ע"א; וכן במיוחס לרש"י, תענית טז ע"ב; אגודה, ברכות ט סי' יג; מאירי, ברכות סג ע"א; רע"ב, ברכות פ"ט מ"ה.
90. וכן הובא בשמו בספר המכתם.
91. מאירי, ברכות סג ע"א.
92. המאירי ציין את הראב"ד בשם 'גדולי המפרשים'.
93. ריטב"א, ברכות סג ע"ב.

בחזרה לעמוד התוכן

נראה שגם אם גרסו בראב"ד כמובא ברשב"א, הם קיבלו את דבריו רק לעניין עניית 'אמן', אך חתימת הברכה היא ככל הברכות שבמקדש, כפשט המשנה והגמרא.[94]

לסיכום: ברכת אשר יצר במקדש צריכה להיחתם ככל ברכה ארוכה, בנוסח:

ברוך אתה ה' אלהי ישראל מהעולם ועד העולם ברוך אתה ה' רופא כל בשר ומפליא לעשות.

94. בספר 'הר הבית' לרב גורן זצ"ל, פרק לא, הכריע למעשה כדברי הרשב"א בשם הראב"ד. אולם יש להקשות, שהראב"ד לומד זאת מברכת התורה של עזרא, ושם נאמר שעזרא בירך את ברכת התורה והיה חותם **כשם שחתמו בתפילה**: 'ויברך עזרא את ה' האלהים הגדול, ויענו כל העם אמן אמן' (נחמיה ח, ו). הגמ' ביומא סט ע"ב אומרת שהכוונה שעזרא בירך (בהר הבית או בעזרת נשים) 'ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם' והעם ענה אמן, וראה רש"י שם שמשם למדו לגבי כל ברכה וברכה. זהו סמך גדול למאירי והריטב"א, שהשוני בשאר הברכות לעומת התפילה הוא רק בעניית 'אמן' ולא בנוסח הברכה. וראה מגדים חדשים לברכות סג ע"א. אולי ניתן ליישב בדוחק שעזרא חתם בצורה מיוחדת, אך לדורות תיקן לברך כרגיל, וצע"ג.

בחזרה לעמוד התוכן